

Våld i familjer

Kapitel 16 Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa, Åsa Källström Cater

Att se barn som anhöriga - Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Under redaktion av
Ulrika Järkestig Berggren
Lennart Magnusson
Elizabeth Hanson

Nka

Linnéuniversitetet
Kalmar Växjö

Att se barn som anhöriga

- Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Redaktörer

Ulrika Järkestig Berggren,

Lennart Magnusson

Elizabeth Hanson

Barn som anhöriga 2015:6

Förord

Enligt hälso- och sjukvårdslagen har hälso- och sjukvården sedan år 2010 ett ansvar att beakta barns behov av information, råd och stöd när en förälder har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, psykisk störning eller funktionsnedsättning, missbrukar beroendeframkallande medel eller när en förälder oväntat avlider. Baserat på det har regeringen tagit initiativ till ett brett nationellt utvecklingsarbete, där Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten och Sveriges Kommuner och Lands-ting samarbetar för att stärka stödet till barn och unga i utsatta situationer. En fråga som förutom hälso- och sjukvården i allra högsta grad berör kommunernas socialtjänst och skola och förskola.

Linnéuniversitetet och Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) har i uppdrag av Socialstyrelsen att ta fram och sprida kunskap inom området "Barn som anhöriga" och att bygga upp en bas för kunskapsproduktion och kunskaps-spridning samt stimulera och stödja utvecklingen inom området. Som en del i detta arbete har ett tvärvetenskapligt forskarnätverk "Barn som anhöriga" med engagerade forskare bildats. Forskarnätverket koordineras från Nka och Linnéu-niversitet. Under ett av forskarnätverkets första möten togs initiativ till att produ-cera en antologi om aktuell forskning och utveckling inom området.

Syftet med antologin är att sammanställa aktuell forskning och utveckling inom området barn som anhöriga. Antologin fångar viktiga aspekter av anhörig-skap för barn. Författarna lyfter centrala och aktuella aspekter utifrån sina forsk-ningsområden. Huvudfokus i antologi är den svenska kontexten med sina speci-fika förutsättningar, men antologin innehåller också internationella utblickar till Storbritannien, där "Young carers" är ett etablerat forskningsområde. Totalt har 28 forskare medverkat i antologin som omfattar 18 kapitel och undertecknade har varit redaktörer.

Antologin vänder sig till studerande på sjuksköterske-, läkar-, socionom- och lärarprogrammet samt övriga professionsutbildningar som i sin yrkesverksamhet möter anhöriga, barn och deras föräldrar i behov av stöd. Den är även avsedd för beslutsfattare, verksamhetsutvecklare, enskilda personer och idéburna organisa-tioner som söker kunskap om barns livsvillkor som anhöriga. För att göra den lättillgänglig finns den publicerad i tryckt form och som pdf. Det är möjligt att ta del av antologin som helhet och kapitlen var för sig som pdf via Nka:s webbsida.

Lennart Magnusson Elizabeth Hansson Ulrika Järkestig Berggren
Verksamhetschef, FoU-ledare, professor Universitetslektor
docent

Nka, Linnéuniversitetet www.anhoriga.se

Inledning

Ulrika Järkestig Berggren, Lennart Magnusson,
Elizabeth Hanson

Barn är anhöriga. De är anhöriga till föräldrar, till syskon, till far- och morföräldrar och till andra vuxna eller barn som de bor med. Att betrakta minderåriga barn som anhöriga kan uppfattas som ett nytt sätt att förstå barns verklighet i vilken relationen till familjen lyfts fram, men det visar också på barnets position i ett samhälleligt och rättsligt sammanhang.

Bakgrunden till temat för denna antologi står att finna i en förändring av hälso- och sjukvårdslagen som lyfter barns behov i positionen anhöriga. I hälso- och sjukvårdslagen infördes 2010 en ny paragraf §2g, som ger hälso- och sjukvårdspersonal ett ansvar att:

beakta barns behov av information, råd och stöd om barnets förälder eller annan vuxen som barnet varaktigt bor tillsammans med har en psykisk störning eller psykisk funktionsnedsättning, har en allvarlig fysisk sjukdom eller skada, eller är missbrukare av alkohol eller andra droger. Detsamma gäller om barnets förälder oväntat avlider. (HSL §2g)

Denna lagparagraf innebär att barns behov ges en rättslig status genom deras position som anhöriga. Vidare innebär paragrafen att professionella i hälso- och sjukvården ska beakta barns behov och att på ett adekvat sätt kunna informera, ge råd och stöd. För detta krävs kunskap, kompetens och tillgång till effektiva interventioner. Lagparagrafens tillkomst kan ses i ljuset av FN:s barnkonvention som ett försök att implementera barns rätt enligt konventionen i hälso- och sjukvårdslagen. Vad det innebär att se barn som anhöriga i dessa situationer utgör därför en empirisk fråga att beforska.

Anhörigskap uttrycker förutom en rättslig position, också en känslomässig relation och en beroenderelation. I anhörigskapet finns en utsatthet då de svårigheter som drabbar t e x en förälder också drabbar barnen i familjen, men samtidigt i anhörigskapet finns också ofta ett aktörskap. Båda dessa sidor av anhörigskap gäller för barn som är anhöriga. Barn är utsatta för det som händer deras föräldrar eller syskon och de kan ha behov av information för att förstå sin situation och vad som händer. De kan ha behov av mer konkret stöd, men också ibland av skydd. I de situationer som lagtexten räknar upp utsätts barn för situationer i sin hemmiljö som är stressande och som på sikt kan riskera att påverka barns utveckling negativt. Samtidigt besitter barn egna resurser och tar sig också ett eget aktörskap i sin familj. Barn och ungdomar tar ibland på sig uppgifter i hemmet och ansvar

för sina föräldrar och syskon. När det gäller vuxna talas det om anhängvårdare, men det förekommer också att barn tar på sig omsorgsansvar. Ett annat sätt för barn att vara aktörer är att söka olika sätt att hantera de situationer som uppstår genom att söka stöd i andra relationer. I antologin speglas såväl barns utsatthet som deras aktörsskap i anhängrelationen.

Hur barns anhängskap betraktas påverkas också av vilket perspektiv som "barn" och "barndom" beskrivs utifrån. Ett utvecklingspsykologiskt perspektiv på barn som becomings lyfter fram barns beroende och sårbarhet, samt föräldrars ansvar att tala för sina barn och formulera barnens behov. I detta perspektiv är det viktigt att också skydda barn från en negativ utveckling i vuxen ålder. Ett fokus på barns egna perspektiv sätter istället fokus på barn som medborgare, som beings, med rätt att bli hörda och att få ha inflytande och delaktighet över sin situation här och nu. Vidare innebär anhängskap att barn ingår i en familj och kan då betraktas som en del i familjens större enhet. Familjerelationer är därför den centrala utgångspunkten för antologins samtliga kapitel. I några kapitel lyfts också frågor om vad ett familjeperspektiv innebär. Hur kommer barns perspektiv fram i ett familjeperspektiv och vems röst formuleras i ett familjeperspektiv? Att se barn som anhänga bör innebära att hålla två fokus samtidigt: Barns eget perspektiv ska tydliggöras, samtidigt som barns position och relation till sin familj kommer i fokus.

Denna antologi har kommit till på initiativ av forskarnätverket "Barn som anhänga" i syfte att ställa samman svensk aktuell forskning om barn i deras position av att vara anhänga. Antologin utgör ett första försök att fånga viktiga aspekter av anhängskap för minderåriga barn. Författarna lyfter aspekter som de uppfattar som centrala och aktuella utifrån sitt forskningsområde, men kunskapsområdet kan såväl vidgas som fördjupas. Även om lagstiftningen medför nya utmaningar och att se barn i positionen anhänga ställer nya frågor, har forskare under lång tid forskat om barns och familjers utsatthet, risker och resiliens i situationer som är stressande. Internationell forskning bidrar också med nya perspektiv på barns anhängskap. Ett exempel i antologin är barns omsorgsansvar som är ett etablerat forskningsområde i England men som hittills inte har beforskats i någon större utsträckning i Sverige. Huvudfokus i denna antologi utgör dock den svenska kontexten med sina specifika förutsättningar. Det finns behov av att lyfta svensk forskning och utveckling inom området. Ett initiativ för att göra detta är forskarnätverket.

Forskarnätverket "Barn som anhänga" har kommit till genom initiativ i projektet "Barn som anhänga" vilket är ett nationellt utvecklingsarbete på initiativ av regeringen, där Socialstyrelsen, Folkhälsomyndigheten, och Sveriges Kommuner och Landsting samarbetar för att stärka stödet till barn och unga i utsatta situationer. Nationellt Kompetenscentrum anhänga (Nka) har fått i uppdrag av Socialstyrelsen att i samverkan med Linnéuniversitetet ta fram och sprida kunskap inom området "Barn och unga som anhänga" och att långsiktigt bygga upp en bas för kunskapsproduktion och kunskapsspridning, stimulera och stödja utvecklingen inom detta område och implementeringen av den nya lagparagrafen.

Forskarnätverket utgör ett tvärvetenskapligt sammanhang där forskare möts som kommer från många olika discipliner och verksamheter för att samverka.

Tvärvetenskapligheten betyder att kapitlen i antologin har många olika teoretiska och metodologiska infallsvinklar på barns anhörighet, vilka förhoppningsvis sammantaget kan besvara fler och mer komplexa frågor än vad som är möjligt att göra i var disciplin för sig.

Presentation av antologins kapitel

Huvudsakligen griper antologin över fem teman: Barns centrala relationer till sin familj och den utsatthet som kan följa med i dessa relationer då familjen utgör grundvalen för barns liv och utveckling samt visar på omfattning av och konsekvenser på sikt av barns anhörighet. Ett tema handlar om interventioner för barn som behöver stöd i sin position som anhöriga. Barn som upplever våld i familjen tillhör en grupp som inte definieras i lagstiftningen, men de har en svår situation och ett av antologins teman tar därför upp forskningsläget, erfarenheter av och förekomst av våld. Ett specifikt område av anhörighet, som ofta står i fokus när vuxnas anhörighet diskuteras men som hittills inte har varit i fokus när det gäller barn, behandlas främst i antologins avslutande tema: barns omsorgsansvar för sin förälder eller syskon.

Barns anhörighet

I antologins första avsnitt, *Barns anhörighet*, diskuteras utifrån olika infallsvinklar vad anhörighet för barn kan innebära. Kapitel ett inleder med en diskussion av vad det innebär att se barn i positionen anhöriga. Författarna Elisabet Näsman, professor i sociologi vid Uppsala universitet, Karin Alexanderson, lektor Uppsala universitet, Stina Fernqvist, lektor Uppsala universitet och Johanna Kihlgård, socionom verksam i Uppsala kommun, för en teoretisk diskussion utifrån barndomssociologi för att försöka tydliggöra och problematisera aspekter av barns anhörighet. De undersöker också hur barns anhörighet uttrycks i centrala publikationer utgivna av Socialstyrelsen.

I kapitel två diskuterar Gunvor Andersson, professor emerita Lunds universitet, barns utsatthet, huvudsakligen utifrån forskning om den kommunala barnavården, men hon pekar också på barns utsatthet i andra situationer t ex i kriminalvården till föräldrar i fängelse. Kapitlet sammanfattar och problematiserar kunskap om barn som lever i utsatta familjer. Hon pekar också på en rad områden där det finns kunskapsluckor, t ex forskning om spädbarn och små barn upplever och hur de påverkas i sina familjer med problem.

Det tredje kapitlet presenterar ett empiriskt exempel från unga vuxna som berättar om sina erfarenheter av att ha bott i kontaktfamilj av Lotta Berg Eklundh, fil lic, FOU Nordost. Insatsen ges som stöd till föräldrar, men det är barnen och ungdomarna som blir föremål för insatsen. Kapitlet diskuterar vad ett anhörigperspektiv i socialtjänsten skulle kunna innebära i termer av förändrade arbetsformer i socialtjänsten.

Även Mikaela Starke, docent Göteborgs universitet, lämnar i kapitel ett empiriskt bidrag med röster från unga vuxna som berättar om sin uppväxt med mammor som har intellektuellt funktionshinder. I kapitlet uttrycks både de unga vuxnas syn på sin egen sårbarhet och utsatthet i sin familj, men också hur de har uppfattat professionellas frånvarande närvaro i deras liv. I kapitlet diskuteras också möjligheter att stödja processer av resiliens för barn som växer upp i familjer där en förälder har intellektuellt funktionshinder.

Hur många barn och hur går det för barnen?

I antologins andra avsnitt, *hur många barn och hur går det för barnen?* presenteras studier som har undersökt omfattningen av hur många barn som är anhöriga enligt den definition som §2g HSL avser och hur det går för dem i skolan. Vidare presenteras vilka konsekvenser en förälders död kan få för barnets eget liv och hälsa. Slutligen presenteras en studie om i vilken omfattning barn till patienter i psykiatri registreras och får insatser enligt hälso- och sjukvårdslagen.

I kapitel 5 presenterar Anders Hjern, forskningsledare och professor CHESS och Karolinska institutet, en nationell registerstudie över hur många barn som är anhöriga till patienter i vården och berörs av §2g HSL. Studien utgör den första svenska studien att beräkna omfattningen av antalet berörda barn. Därefter i kapitel 6 presenteras hur det går för anhöriga barn i skolan, baserat på en registerstudie över meritvärde och gymnasiebehörighet när barnen slutade nionde klass.

Mikael Rostila, docent CHESS Stockholms Universitet, diskuterar i kapitel 7 konsekvenser för barns hälsa och dödlighet när de har förlorat en förälder. Data bygger på en nationell registerstudie av barns ökade dödlighet och kapitlet tydliggör behov av långvarigt stöd för dessa barn.

Kapitel 8 presenterar resultat av en registerstudie över registrering av om patienter i Vuxenpsykiatri har barn och vilka insatser de får. Gisela Priebe, docent Lunds universitet och Maria Afzelius, doktorand Malmö högskola, har studerat resultat av implementeringen av lagen i Vuxenpsykiatri med Region Skåne som exempel. I kapitlet presenteras också barnombudens erfarenheter av registrering men också av att försöka implementera §2g HSL.

Interventioner

Antologins tredje avsnitt, *interventioner*, tar upp kunskapsläget om metoder för stöd till barn och föräldrar när en förälder blir allvarligt sjuk, eller när en förälder avlider samt visar i tre kapitel på exempel på dels nya webbaserade interventioner, en vanligt förekommande intervention- stödgrupper, och dels en av de mest välbeforskade interventionerna inom psykiatrisk vård; Beardslees familjeintervention.

I kapitel 9 visar Ulrika Järkestig Berggren lektor Linnéuniversitetet, och Elizabeth Hanson professor Linnéuniversitetet, inledningsvis på forskning om barns erfarenheter av att ha en allvarligt fysiskt sjuk förälder. Därefter presenteras utifrån resultat från en kunskapsöversikt, kunskapsläget om metoder som finns att tillgå för att ge stöd till barn och förälder när en förälder är allvarligt sjuk.

På samma sätt visar Ann-Sofie Bergman, lektor Linnéuniversitetet, och Elizabeth Hanson, professor Linnéuniversitetet, i kapitel 10, på forskning om barns erfarenheter av att förlora en förälder. Kapitlet visar också utifrån en kunskapsöversikt på kunskapsläget om metoder för att ge stöd till barn och förälder när en förälder avlider. Slutligen identifieras behov av ytterligare kunskapsutveckling.

I kapitel 11 presenterar Tobias Elgán, forskare STAD, Helena Hansson med dr. Lunds universitet, Ulla Zetterlind med dr. Lunds universitet och Nicklas Kartengren metodutvecklare STAD, implementering, genomförande och utvärdering av en ny webbintervention riktad till ungdomar som har en förälder som missbrukar. De redogör också i kapitlet för kunskapsläget om risk och skyddsfaktorer för barn när en förälder missbrukar och hur skyddsfaktorer genom att användas i en webbintervention är tänkta att bidra till ungdomars resiliens.

Ulla Forinder, docent Stockholms universitet, Yvonne Sjöblom docent Stockholms universitet, och Agneta Rönn, samordnare Familjehuset Helsingborg, bidrar i kapitel 12 med en presentation av stödgruppsverksamhet för familjehemsplacerade barn. Kapitlet presenterar inledningsvis familjehemsplacerade barns specifika situation för att därefter presentera ett exempel på en pågående utvärdering av stödgruppsverksamhet för familjehemsplacerade barn vid Familjehuset Helsingborg. I kapitlet delges erfarenheter av att skapa och implementera en stödgruppsverksamhet för denna barngrupp.

Beardslees familjeintervention är en i forskning väldokumenterad metod för riskprevention, avsedd att användas i psykiatrisk verksamhet. I kapitel 13 redogör Anita Cederström, lektor emerita Ersta högskola, Heljä Pihkala överläkare Psykiatriska kliniken Skellefteå lasarett och Umeå universitet, för kunskapsläget. Metoden beskrivs också och exemplifieras med en fallbeskrivning av en familjs väg genom interventionen.

Margaretha Jenholt Nolbris, leg. Barnsjuksköterska fil.dr. Centrum för barns rätt till hälsa på Drottning Silvias barn & ungdomssjukhus i Göteborg, lyfter syskonrelationen i kapitel 14. Hon presenterar inledningsvis forskning om barns erfarenheter och reaktioner på att ett syskon får cancer och även sorgereaktioner om syskonet avlider. Utifrån klinisk praktik och forskning presenteras olika metoder/interventioner som kan användas för att ge det friska syskonet stöd.

Våld i familjer

Antologins fjärde avsnitt fokuserar på *våld i familjer*. Avsnittets två kapitel presenterar kunskapsläget för barn som upplever våld i familjen, samt resultat från en svensk enkätstudie riktad till unga vuxna som besvarat frågor om upplevelse av våld i familjen.

I kapitel 15 redogör Karin Grip, lektor Göteborgs universitet och Ulf Axberg, lektor Göteborgs universitet, för kunskapsläget om hälsokonsekvenser för barn när det förekommer våld mellan deras omsorgspersoner. De visar med hjälp av anknytningsteori och, stress-respons på sätt att förstå barns reaktioner och strategier att hantera upplevelser av våld i familjen.

Åsa Källström Cater, professor Örebro universitet, presenterar i kapitel 16 resultat från en nationell registerstudie där unga vuxna slumpmässigt valts att besvara frågor om upplevelser av våld i familjen. Hon presenterar förekomst av våld och vilka långtidseffekter av våldet som de unga vuxna uppgivit. Vidare diskuteras om kön spelar in i upplevelsen av våld och även offer respektive förövare diskuteras utifrån kön.

Barn som omsorgsgivare

Slutligen, i antologins femte avsnitt, står *barns omsorgsansvar* i fokus. Barn tar ibland på sig ett stort ansvar för uppgifter i hemmet, för syskon och för föräldrar. Om det sker till den grad att barn tar över föräldrars ansvar och uppgifter används ibland begreppet föräldrafiering (parentifiering). I England har forskning om young carers, unga omsorgsgivare, bedrivits under längre tid och i avsnittet får vi en inblick i denna forskning från England. Området är nytt i Sverige och i ett kapitel ges exempel från två olika problemscenarier i familjer där anhöriga barns omsorgsansvar diskuteras.

I kapitel 17 analyserar Elisabet Näsman, professor i sociologi vid Uppsala universitet, Karin Alexanderson lektor Uppsala universitet, Stina Fernqvist lektor Uppsala universitet, två fall där barn är anhöriga till föräldrar med missbruk i det ena fallet och föräldrar med kognitiv begränsning i det andra. Utifrån en analys av forskning visar de på vilka olika perspektiv som framträder av barns anhörighet och omsorgsgivande.

Avslutningsvis, redogör Saul Becker, prorektor och prefekt vid Institutionen för samhällsvetenskap vid Birmingham University och professor i socialpolitik och socialt arbete Nottingham University, för sin forskning om young carers i England. Med hänvisning till forskning från även t ex Australien och USA diskuteras var forskningsfronten befinner sig idag och i kapitlet relateras till socialpolitisk medvetenhet och åtgärder i olika länder.

Författarpresentation

Åsa Källström Cater är professor vid Örebro universitet, Institutionen för juridik, psykologi och socialt arbete. Åsa är i sin grundutbildning socionom och forskar sedan 1997 om barns utsatthet för och upplevelser av våld av hot, konflikter, våld och brott. Hennes huvudfokus är på våld i familjen, men Åsa forskar också om barns utsatthet för försummelse och kriminalitet och på hur samhället kan tillgodose barnens behov av professionellt stöd. Eftersom hon är särskilt intresserad av hur barn förstår och hanterar våldsupplevelser, så har Åsa en gedigen erfarenhet av att intervjua barn. I denna antologi bidrar Åsa med ett kapitel som belyser vad unga vuxna rapporterar att de minns av föräldrarnas konflikter och våld under uppväxten och hur de mår som vuxna.

Kapitel 16

Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

Åsa Källström Cater

Introduktion

Detta kapitel handlar om barn som anhöriga till föräldrar som utövat och utsatts för våld och konflikter inom parrelationen. Syftet är att mot bakgrund av aktuell svensk forskning lyfta barnens perspektiv på sina upplevelser och innebörden av dessa upplevelser.

Våld mellan föräldrarna är något som barnen oftast är medvetna om (Christensen, 1990; Fantuzzo & Fusco 2007). Barnen kan se, höra eller på andra sätt uppfatta våldet, som kan inkludera situationer från livshotande misshandel till verbala konflikter. De kan också förstå vad som hänt efter att ha sett våldets konsekvenser, såsom blåmärken på en förälder, eller efter att ha tvingats flytta till ett skyddat boende (Edleson, Shin, & Johnson Armendariz 2008). Barnen är anhöriga till (minst) en våldsutövare, som de kan vara rädda för, och till (minst) en våldsutsatt, som de kan vara tvungna att ta hand om och oroa sig för. Barnet är beroende av dessa föräldrar som också viktiga modeller för beteende och identifikation. Upplevelser av föräldrars våld i parrelationen kan innebära ett hot mot barnets välbefinnande, och en risk för kris och traumatisering (t ex Kitzmann et al 2003; Moylan et al 2010).

Sverige var ett av de första länderna i världen som antog en lagstiftning för att skydda barn från våld (Amnesty International 2004) och Sverige har också uppmärksammat sitt jämställdhetsarbete (FN:s Human Development Reports 2013). I Sverige (bland andra länder), är det dock inte kriminaliserat att utsätta ett barn för upplevelser av våld mot en förälder, även om barnen är berättigade till brottsskadeersättning och stöd från socialtjänsten (5 kap 11 § SoL Lag 2012:776). Den svenska forskningen om barn som bevittnat våld mellan föräldrarna har hittills präglats av kvalitativa analyser av små och ofta kliniska urval. Denna forskning har gett en god insyn i vissa aspekter av problemets komplexitet. För att få till stånd en ökad förståelse om problemets utbredning och karaktäristika, liksom om relationen till hälsoaspekter, behövs också kvantitativ forskning. Nedan presenteras några resultat från en aktuell forskningsstudie: RESUMÉ-stu-

dien (REtrospektiv Studie om Unga Människors Erfarenheter)¹. I RESUMÉ-studien har ett slumpmässigt urval av 2 500 unga vuxna i åldern 20-24 år i Sverige svarat på frågor om erfarenheter av våld och konflikter under uppväxten samt hur de mår som vuxna. Deltagarna i studien besvarade frågor dels muntligen via intervjuer, dels skriftligt via en iPad-enkät. Denna studie har två väsentliga fördelar: För det första, eftersom föräldrar tenderar att underskatta vad barn uppfattat (Johnson et al 2002), så är det en fördel att insamlad data baseras på information från barnen själva, även om de besvarar frågorna som unga vuxna. För det andra, eftersom forskning oftast fokuserar på barnens hälsa i mer direkt anslutning till våldet, så är det en fördel att studien ger ett visst långtidsperspektiv, även om designen är retrospektiv. Kapitlet baseras på de analyser som tidigare är eller håller på att bli publicerade på engelska av Miller, Cater, Howell och Graham-Bermann (2014), Howell, Cater, Miller-Graff och Graham-Bermann (2014) och Cater, Miller, Howell och Graham-Bermann (in press).

Hur vanligt är barndomsupplevelser av våld mellan föräldrarna?

Tidigare studier har funnit att mellan 5 och 12,5 % av barn i Sverige någon gång upplevt att ”de vuxna i familjen har slagit varandra” eller ”det har förekommit våld mellan de vuxna i familjen” (Annerbäck et al 2010; Annerbäck et al 2012; Janson, Jernbro & Långberg 2011, Janson, Långberg & Svensson 2007). Dessa studier har också funnit att flickor oftare än pojkar uppger att de har bevittnat våld inom familjen (Janson et al 2007). Forskning visar att våld mellan de vuxna i hemmet är den i särklass största riskfaktorn för kroppslig bestraffning av barn, vid sidan om strukturella bakgrundsfaktorer såsom svag familjeekonomi (Annerbäck et al 2010; Janson et al 2007; Janson et al 2011). Denna forskning är dock begränsad, dels beroende på att frågan kräver att barnet själv definierar det bevittnade som ”slagit” eller ”våld”, dels beroende på att undersökningarna har genomförts på skolbarn. Det sistnämnda innebär dels risk för bortfall på grund av att barn kan vara frånvarande på grund av sjukdom eller ohälsa, vilket ju barn som utsatts för eller upplevt våld drabbas mer av, och dels att studien inte kan fånga upplevelser under hela barndomen som fortfarande pågår.

Resultat av RESUMÉ-studien

I RESUMÉ-studien användes tio frågor för att studera barndomsupplevelser av olika former av våld och konflikter mellan föräldrarna (Edleson et al 2008; Cater et al in press). Av de 2 500 respondenterna, svarade 703 (28 %) att de någon gång under uppväxten bevittnat någon form av våld eller konflikt mellan föräld-

¹ För en mer detaljerad beskrivning av studien och dess metod, se Cater, Andershed & Andershed (2014).

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

rarna. Detta kapitel handlar i första hand om dessa 703 personers erfarenheter under barndomen och hur de mådde som unga vuxna.

Det vanligaste svaret var att föräldrarna var osams, som rapporterades av 22 % av det totala urvalet och 78 % av dem som bevitnat någon form av våld eller konflikt mellan föräldrarna. Det minst vanliga var att ha bevitnat att den ena föräldern skadade den andra med kniv, skjutvapen eller annat vapen eller tillhygge, som rapporterades av 1 % av det totala urvalet och 3 % av dem som bevitnat någon form av våld mellan föräldrarna. Faktum är att de tre oftast förekommande formerna av våld eller konflikt mellan föräldrarna alla var av verbal eller psykologisk typ (föräldrarna var osams, en förälder sårade den andras känslor med flit eller de bråkade om barnet). De sju minst vanliga inkluderade någon form av fysiska handlingar (såsom att en förälder skadat den andra föräldern eller husdjur eller hindrat den andra föräldern från att äta eller sova) (Cater et al in press). Totalt rapporterade 11 % i det totala urvalet att de någon gång under uppväxten bevitnat någon av dessa fysiska former av våld mellan föräldrarna. Detta bekräftar således i stort de tidigare studiernas indikationer om antalet barn i Sverige som någon gång under uppväxten bevitnar fysiskt våld mellan föräldrarna.

Att 28 % rapporterade någon form av fysiskt våld eller verbala konflikter reser frågor om hur vi som forskare och professionella ska definiera barndomsupplevelser av föräldrars våld. Å ena sidan kan man tänka sig att föräldrar som är osams inte torde utgöra ett sådant problem för barn att det borde ådra sig professionellas uppmärksamhet, utan är något man kan förvänta sig inom parrelationer (Hydén 1995). Å andra sidan borde man kanske förvänta sig ännu fler jakande svar om respondenterna uppfattat frågan så. Antalet jakande svar skulle därför kunna tolkas som att många av respondenterna i stället uppfattade frågan i ljuset av de övriga frågorna och att svaren alltså speglar de nu vuxna barnens uppfattning om mer allvarliga och/eller upprepade konflikter mellan föräldrarna. Våldsutsatta kvinnor rapporterar ofta att psykologiskt våld eller verbala angrepp kan vara svårare att leva med än det fysiska våldet (t ex Street & Arias 2001). Därför är det viktigt att reflektera över i vilka specifika sammanhang det är relevant att endast inkludera fysiska handlingar när man talar om barns utsatthet, och när även upplevelser av uttalade hot, kränkningar och verbala konflikter är nödvändiga att inkludera för att förstå barnets upplevelser och hur det påverkas.

Mängden av våldsupplevelser under barndomen

Våld kan enligt forskningen referera till en stor variation av situationer: från livshotande eller dödligt fysiskt våld, till verbala kränkningar eller implicita hot. Det kan röra sig om en enstaka händelse eller en kontinuerligt våldsam miljö för barnet (t ex Wolfe et al 2003). Att studera och diskutera barns egna upplevelser av olika former av våld framstår därför som viktigt (Kitzmann et al 2003).

I RESUMÉ-studien summerades därför svaren om hur ofta våldet och konflikterna hände ("aldrig" gav 1 "poäng", "ibland" gav 2, "ofta" gav 3 och svaret "nästan alltid" gav 4 "poäng") för var och en av de tio formerna av våld och konflikter mellan föräldrarna som undersöktes. Därmed skapades en skala som sträckte sig från

10 till 40 totala "poäng". På denna skala betydde alltså 10 "poäng" att man uppgett att man aldrig bevittnat någon form av våld eller konflikt mellan föräldrarna, 11 att man bevittnat en av våldsformerna "ibland" och 40 att man rapporterat att man bevittnat alla formerna "nästan alltid". Därmed fick vi ett mått på mängden våld som inkluderade både antalet former och hur ofta det skedde.

Resultatet visar att mängden våld och konflikter varierar, men då 30 % av respondenterna fick 11 poäng och genomsnittet var ca 14 poäng kan man säga att exponeringen för våld mellan föräldrarna totalt sett var relativt mild (Miller et al 2014). I genomsnitt rapporterade respondenterna att de var 7 år den första gången de bevittnade våldet och att det var 8 år mellan den första och senaste våldshändelsen (Howell et al 2014). Av de som bevittnat någon av dessa former av våld mellan föräldrarna rapporterade 86 % att de själva också utsatts för någon form av fysiskt, sexuellt och psykologiskt/verbalt våld eller övergrepp av en familjemedlem eller någon annan person någon gång under uppväxten (Miller et al 2014).

Kitzmann et al (2003) menar att information om barns ålder när de exponeras för våld mellan föräldrarna är avgörande för att förstå de utvecklingsprocesser som är förknippade med hur de klarar av att hantera våldet. För de barn som upplevt våld mellan föräldrarna i RESUMÈ-studien, var lägre ålder vid första exponeringen relaterat till större mängd våld (Cater et al in press).

I ljuset av att andra studier har visat att våld mellan föräldrarna ofta uppstår redan innan barnet är fött eller utvecklas eller eskalerar under småbarnsåren (t ex Macy, 2007; Stenson 2002), är våra resultat om deltagarnas ålder vid det första rapporterade våldstillfället förbryllande. Resultatet kan dock ha att göra med att respondenterna var vuxna när de besvarade frågorna och kan ha svårt att minnas händelser så långt tillbaka i tiden som under sina första levnadsår. Det är med andra ord möjligt att en del av svaren snarare speglar "så långt tillbaka som jag kan minnas" och att därmed åldern för första våldstillfället egentligen är lägre än vad studien kan visa och att svaren om hur länge våldet pågick också är en underskattning.

Var äger våld mellan föräldrarna rum?

Det ofta använda begreppet "våld i hemmet" synliggör betydelsen av den miljö som våldet äger rum inom, en miljö som förväntas stå för trygghet. Ofta avser dock begreppet snarare föräldrarnas förövande och offerskap, det vill säga de personer som förväntas tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg. I vår studie fick de respondenter som uppgav att de bevittnat någon form av våld mellan föräldrarna en uppföljningsfråga om var våldet ägde rum, vilket möjliggjorde vissa analyser av relationen mellan platsen för våldet och de personer som var involverade i det.

Majoriteten av de 703 personer i RESUMÈ-studien som svarade att de upplevt våld eller konflikter mellan föräldrarna uppgav att detta hade skett i deras hem (98 %). En minoritet av de svarande rapporterade förekomst av föräldrars våld också i andra miljöer, exempelvis på en offentlig plats eller i en väns eller släktings

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

hus. Sammantaget uppgav 91 % av de tillfrågade att föräldrarnas våld inträffat i endast ett privat sammanhang (såsom i hemmet och/eller via telefon/e-post) och 9 % av deltagarna att våldet hade förekommit på någon offentlig plats (Miller et al 2014). De som rapporterade att våld förekommit på en offentlig plats, rapporterade också betydligt större mängd av våldsexponering än de som rapporterade att våldet endast ägt rum i privata miljöer. Deltagare som rapporterade någon form av våldsexponering i en offentlig miljö rapporterade också att de upplevt de enskilda formerna av våld och konflikter oftare (Miller et al 2014).

Dessa fynd stärker antagandet att det mesta våldet mellan föräldrar sker bakom stängda dörrar och är därmed en av de första studierna som ger tydliga bevis till stöd för detta antagande. Men resultaten visar också att en betydande minoritet av våldet också sker i offentliga miljöer, bland annat på barnets skola eller på en fritidsgård. Även om det är relativt sällsynt att föräldrar utövar våld mot varandra på en offentlig plats, så visar studien också att när de gör det, så rör det sig troligen om mer omfattande våld än våld som äger rum endast i den privata miljön.

Att uppleva föräldrars våld – en fråga om kön?

Av samtliga de unga männen i RESUME-studien rapporterade 25 % att de bevittnat någon form av våld eller konflikt mellan föräldrarna. Motsvarande andel för kvinnorna var 31 %. De som rapporterade någon form av exponering för våld mellan föräldrarna i barndomen var alltså signifikant oftare kvinnor (Cater et al in press). Kvinnorna rapporterade också att de i genomsnitt var signifikant yngre när de första gången bevittnade våld mellan föräldrarna än männen (Cater et al in press). Totalt sett så rapporterade kvinnorna också att de bevittnat större mängder våld än männen. Specifikt rapporterade kvinnor i betydligt högre grad att en förälder med flit agerat känslomässigt kränkande mot den andra föräldern, exempelvis genom att kalla honom eller henne öknamn, svära, skrika, hota honom eller henne eller skrika på honom eller henne. Att ha bevittnat detta rapporterades av 15 % av alla män som bevittnat någon form av våld mellan föräldrarna och 20 % av alla kvinnor som bevittnat någon form av våld mellan föräldrarna. Vidare rapporterade kvinnorna i betydligt högre utsträckning att deras föräldrar bråkade om dem personligen. Detta rapporterades av 7 % av alla män som bevittnat någon form av våld mellan föräldrarna och av 15 % av alla kvinnor som bevittnat någon form av våld mellan föräldrarna.

Det verkar osannolikt att föräldrar i familjer med en dotter faktiskt skulle ha mer psykiska och verbala konflikter. Därför måste man ställa frågan om det kan vara så att kvinnor är mer benägna att uppfatta eller upptäcka sådana former av våld än män. Om män och kvinnor generellt tenderar att definiera våldshandlingar på olika sätt i den meningen att män definierar generellt våld något snävare än kvinnor (Hearn 2002), så kanske dessa resultat i stället är tecken på generella könsskillnader i känslomässiga uttryck och tolkningar. Män och kvinnor har i så fall olika förutsättningar för att upptäcka och förstå subtila icke-verbala och verbala signaler som förknippas med känslor och på så sätt identifiera former av våld som omges av mindre ”tydliga” definitioner.

Är fäder förövare och mödrar offer?

Våra resultat om att barnens kön verkar spela en roll för i vilken utsträckning de rapporterar om våld och konflikter mellan föräldrarna under barndomen är något oväntade och genererar vissa frågor om hur våldet definieras. När det gäller vem som utövat respektive utsatts för våldet, så har forskning och politik i Sverige hittills behandlat föräldrarnas kön på tämligen andra sätt. I Sverige har hittills diskussionen om våld i nära relationer varit inriktad på mäns utövande och kvinnors utsatthet, vilket syns bland annat i Regeringens skrivelse 2007/08:39 "Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer" samt att den enhet vid Uppsala universitet på regeringens uppdrag arbetar med att höja kunskapen om detta heter just Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK). En av de främsta orsakerna till våld i nära relationer har också funnits vara traditionella könsroller (Jonzon et al 2007; Santana et al 2006). Enbart traditionella könsroller kan dock inte helt förklara förekomsten av sådant våld. Flera studier av partnervåld har funnit att våldet ofta är dubbelriktat, det vill säga utövas av båda parter (t ex Allen, Swan, & Raghavan 2009, Weston, Temple, & Marshall 2005; Caetano, Ramisetty-Mikler, & Field, 2005).

I RESUMÉ-studien fick deltagare som rapporterade om förekomst av våld mellan föräldrarna följdfrågor om vem eller vilka av föräldrarna som utövat våldet och vem eller vilka som utsatts för det. Som väntat utifrån den allmänna diskussionen i Sverige var det vanligaste svaret (85 %) att fadern var den som utövat våldet. Samtidigt uppgav 74 % att modern utövat våld. Sammantaget visade våra resultat att det i 22 % av fallen var frågan om att fadern utövat våld mot modern, medan 5 % av respondenterna rapporterade det omvända, att modern utövat våld mot fadern. Hela 71 % rapporterade dock att de bevittnat våld som på något sätt var ömsesidigt, det vill säga att både modern och fadern var både förövare och offer till våld (Miller et al 2014). I de allra flesta fall avsåg dessa svar deltagarens biologiska föräldrar, men för ett fåtal avsåg svaren en adoptiv- eller fosterförälder eller en biologisk förälders partner.

Forskningen om överföring av våld mellan generationerna har börjat lyfta frågan om manliga förövare kontra kvinnliga och dess olika effekter på barn. Exempelvis fann Jankowski et al (1999) att pojkar som bevittnade faderns våld var mer benägna att själva senare utöva våld i sina egna dating-relationer. Gover, Kaukinen och Fox (2008) har visat att det hos flickor som bevittnar faderns våld under barndomen fanns ett signifikant samband till att de själva utsätts för fysiskt våld i sina dating-relationer. Båda dessa studier indikerar med andra ord att könet på förövaren spelar roll för hur barnen påverkas och att just faders våld mot mödrar kan bidra till att våldet vidmakthålls i nästa generation i högre utsträckning än vid mödrars våld mot fäder.

Eftersom det fanns stora variationer i rapporteringen av föräldrars våld under barndomen, försökte vi förstå om särskilda aspekter av platsen och förövaren var relaterade till upplevelsen av våldet. De som uppgav att endast fadern – eller en annan person än modern – varit utövaren av våldet rapporterade också om

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

den största mängden våldsupplevelser. Intressant nog så uppgav de som bevittnat ömsesidigt våld mellan föräldrarna mindre mängder våld för nästan alla de tio former som studerades (Miller et al 2014). Exempelvis var det vanligare att saker i hemmet gick sönder om våldet utövats av en person än om det varit ömsesidigt. Dessutom var nästan alla former av våld som studerades mer omfattande om det utövades endast av fadern, medan det fanns få signifikanta skillnader mellan när modern utövat våldet eller om det varit ömsesidigt. De som rapporterade att endast fadern utövat våld hade också upplevt våld under en kortare period av sitt liv än de som uppgav att våldet var ömsesidigt. Kanske indikerar detta att om pappan utsatt mamman för omfattande våld, så lämnar hon honom i större utsträckning och våldet kan upphöra.

Resultaten bekräftar med andra ord den forskning som tidigare indikerat att våld i nära relationer ofta är ömsesidigt, då mindre än en tredjedel av de tillfrågade uppgav att våldet varit enkelriktat. Resultaten ger samtidigt indikationer om att förövarmönster kan variera mellan olika kulturer, eftersom det vanligaste mönstret i exempelvis USA totalt sett verkar vara just mäns våld mot kvinnor (Weston et al 2005). En sådan skillnad mellan länder kan spegla variationer i könsroller, socialpolitiken eller den juridik som omgärdar våld inom och utom parrelationer. Det kan också bero på skillnader i de specifika frågor som ställts i respektive studie. Men olikheterna kan också vara ett uttryck för att respondenter är olika benägna att rapportera om våld eller uppfattar handlingar olika beroende på om våldet utövas av män eller kvinnor. Det kan med andra ord vara kopplat till olika acceptans för våld om det utövas av män eller kvinnor. Med tanke på att studien visar att faders våld mot mödrar oftare innebar mer omfattande våld, så verkar en miljö där män är de främsta angriparna vara farligare för de berörda barnen. Detta fynd bekräftar den forskning som visat att mäns våld mot kvinnor är mer allvarligt och leder till större skada hos offret (BRÅ 2009; Capaldi et al 2009; Weston et al 2005).

Våra resultat väcker med andra ord frågor om i vilka specifika sammanhang det är viktigt att tala om barns upplevelser av båda föräldrarnas våld och när det är viktigt att fokusera på de som bevittnar faderns våld mot modern. Vad innebär det att som barn uppleva båda föräldrarnas våld, som verkar vara det vanligaste totalt sett? Vad innebär det för barn att uppleva faderns våld mot modern, som dels är vanligare än det motsatta och dels kanske kopplat till ökad risk för intergenerationsuppbyggnad av våldsmönster? Det är också möjligt att trots att majoriteten av dessa nu vuxna barn uppger att både fadern och modern såväl utövat som utsatts för våld, så kan det finnas stora skillnader gällande hur, i vilka situationer, i vilken avsikt och hur ofta våld från respektive förälder utövades och vilka konsekvenser det fick. Dessa frågor kan dock vår studie inte besvara.

Hur beskrivna variationer i barndomsupplevelserna är kopplade till hälsan i vuxen ålder

I internationell forskning har exponering för föräldrars våld under barndomen kopplats till ett brett spektrum av allvarliga fysiska, psykiska och sociala problem, bland annat ångest, depression, posttraumatiskt stressyndrom, beteendeproblem samt svårigheter i skolan eller med sociala relationer (t ex Kitzmann et al 2003; Moylan et al 2010; Wolfe et al 2003). Även hälsan i vuxen ålder påverkas, bland annat genom att öka risken för ytterligare exponering för negativa händelser i livet, depression, alkoholism, droger samt ökad användning av sjukvård (Cannon et al 2010; Dube et al 2002). Samtidigt visar forskningen att vissa barn klarar sig ganska bra senare i livet trots sina svåra barndomsupplevelser (t ex Kitzmann et al 2003).

De respondenter i RESUMÉ-studien som svarade att de hade upplevt någon form av våld mellan föräldrarna fick följdfrågor som "Har det som hände fått några långtidskonsekvenser för dig?" och i så fall "Vilken slags konsekvenser har det fått?" Svarsalternativen var "problem med min fysiska hälsa", "problem med min mentala hälsa", "personliga eller sociala problem", "familjeproblem" och "jag har haft problem med myndigheterna". Mer än ett alternativ kunde väljas. Respondenterna fick också frågorna "Har du någon gång försökt ta ditt eget liv?" samt "Har du någon gång skadat dig själv med vilje utan att du ville dö?" Därutöver användes standardiserade mätinstrument för att studera symtom på bland annat posttraumatisk stress (PTS), ångest och depression.

De respondenter som rapporterade att de bevittnat någon form av våld eller konflikt mellan föräldrarna under barndomen hade mer psykiska problem inklusive PTS, ångest och depression (Cater et al in press). Speciellt tydligt var detta för de kvinnliga respondenterna, där det fanns ett signifikant samband mellan barndomsupplevelser av våld och symtom på PTS, ångest och depression. Analyserna visade även att kvinnor rapporterade signifikant mer problem med sin fysiska hälsa och med sin allmänna hälsa som de själva kopplade till exponeringen för föräldrarnas våld. Det fanns inga könsskillnader i rapporterna om sådana psykiska problem, familjeproblem, personliga problem eller problem med myndigheterna som deltagarna själva ansåg vara en följd av en sådan exponering. Men kvinnorna rapporterade generellt högre nivåer av symtom på posttraumatisk stress och ångest och icke-suicidala självskadebeteenden än männen.

Analyserna av suicidala och självskadebeteenden efter kön visade liknande resultat med relativt starka samband mellan exponering för våld och suicidalt beteende för kvinnor, men svagare för män. Resultaten tyder på att de könsskillnader som noterats med avseende på psykiska problem bättre kan förklaras av könsskillnader i exponeringen för våld eller i andra variabler som vi inte studerade, än av deltagarnas kön i sig (Cater et al in press).

Totalt sett visade resultatet på ett samband mellan stora mängder bevittnat våld och sämre hälsa som vuxen. Specifikt tyckte 56 % att de hade familjeproblem som en följd av denna exponering, 42 % att de hade psykiska problem, och 35 % att de hade personliga/sociala problem. Endast ett fåtal uppgav att de hade fått fy-

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

siska hälsoproblem eller problem med myndigheterna på grund av sina barndomsupplevelser. Hur omfattande våldet rapporterades ha varit kunde också kopplas till högre nivåer av psykisk ohälsa och andra problem i bemärkelsen PTS, ångest, depression, självmordsförsök och icke-suicidala självskador (Cater et al in press).

Därutöver var låg ålder vid första exponering signifikant associerat med deltagarnas rapporter om psykiska, fysiska och sociala problem som de själva ansåg vara en följd av våldet de upplevt i föräldrarnas parrelation. I likhet med dessa självrapporterade problem som följd av våldet, var högre ålder vid den första exponeringen relaterat till färre psykiska problem med PTS och ångest i vuxen ålder. Emellertid var dessa korrelationer ganska små. Långvarig exponering och att våldet även ägt rum i offentliga sammahang predicerade PTS-symtom i vuxen ålder (Miller et al 2014).

Faderns våld mot modern var, i jämförelse med moderns våld mot fadern eller ömsesidigt våld, i högre grad relaterat till symtom på ångest och PTS i vuxen ålder. Något sådant samband när det gäller depression kunde vi dock inte finna (Miller et al 2014). Med tanke på att våldet tenderade att vara mer omfattande när fadern var ensam förövare, är det möjligt att just faders grova våld orsakat mer rädsla och oro hos barnen och därmed ökat risken för ångest och PTS. Omvänt kan det vara så att depression, vilket inkluderar känslor av bland annat hopplöshet och låg självkänsla, är resultatet av en långvarigt kaotisk hemmiljö där båda de potentiella omsorgsgivarna är våldsamma.

Betydelsen av att berätta om det våld man upplevt

Att få tala om sina våldserfarenheter har visat sig viktigt för att bland annat förhindra uppkomsten av och minska utvecklade beteendeproblem, problematiska attityder, posttraumatisk stress och upplevt ansvar för våldet (t ex Cohen, Mannarino, & Iyengar 2011; Graham-Bermann, Kulkarni, & Kanukollu 2011; Jouriles et al 2001; Lieberman, van Horn, & Ippen 2005).

En knapp majoritet (57 %) av deltagarna i RESUMÉ-studien som bevitnat föräldrarnas våld eller konflikter uppgav att de informellt anförtrött en person de hade förtroende för om sina våldserfarenheter under barndomen (Howell et al 2014). Tidpunkten för offentliggörande varierade, då 40 % berättade om sina upplevelser i samband med att våldet inträffat och 60 % vid ett senare tillfälle. Oftast gjordes avslöjandet för en vän och mer sällan för en nära eller bekant vuxen. De tillfrågade ansåg att det var bra att berätta om sina upplevelser, då 95 % tyckte att de tagits på allvar och 72 % att de fått den hjälp och stöd de behövde. Det var vanligare att ha berättat om det var frågan om mer omfattande våld och bland de kvinnliga deltagarna. Av de som inte avslöjat sina våldsupplevelser var det främsta skälet uppfattningen att ingen kunde göra något åt situationen och det näst vanligaste uppfattningen att händelserna inte var så allvarliga.

De personer som under barndomen hade berättat om våldet för någon de kände förtroende för, hade signifikant lägre nivåer av symtom på depression som

vuxna jämfört med deltagare som hållit våldsexponeringen hemlig (Howell et al 2014). Nivåerna av ångest och PTS i vuxen ålder var ungefär lika för de som berättat som för de som inte gjort det.

Att berätta för någon om upplevelser av de vuxnas våld är ofta nödvändigt för att barnet ska få tillgång till samhällets stödsystem, få skydd om omsorgsmiljön är bristfällig eller farlig och för att rättvisa ska kunna skipas om brott begåtts. I studien tillfrågades respondenterna "Anmälde eller försökte du själv eller någon annan någonsin anmäla detta?" och vid jakande svar fick de följdfrågan "Till vem ställdes anmälan?". Resultatet visade att det var sällsynt (5 %) att respondenten själv gjort en formell anmälan av våldet, till exempelvis polis eller socialtjänst (Howell et al 2014). Rapportering var vanligare bland dem som bevittnat mer omfattande våld. Inga könsskillnader kunde identifieras när det gäller formell rapportering. Om våldet rapporterades, så gjordes det oftast till polisen (44 %).

Efter en sådan formell rapport upplevde de flesta att problemen ändå fortsatte (31 %) eller så tyckte de att de blivit trodda, men att ändå inga förändringar skett (31 %). Mindre än en femtedel uppger att den formella rapporten ledde till att de slapp bevittna mer våld mellan föräldrarna. När det gäller den personliga behållningen av att rapportera, uppgav 41 % att resultatet blev "inte alls vad de ville". Lite mer än en fjärdedel uppgav att det var "bra på vissa sätt" och lika många kunde inte minnas resultatet av anmälan. Endast 5 % uppgav att resultatet av rapporten var det de "behövde, ville, eller önskade" (Howell et al 2014).

De som rapporterat om våldet till en offentlig aktör såsom polis eller socialtjänst hade signifikant högre genomsnittliga nivåer av PTS som vuxna jämfört med deltagare som inte gjort en sådan rapport (Howell et al 2014). Nivåerna av ångest och depression var jämförbara mellan de som formellt rapporterat och de som inte gjort det.

Att endast drygt hälften rapporterade att de anförtrött sig åt någon om det våld de bevittnat under barndomen tyder, med tanke på att den genomsnittliga längden för våldsexponering var åtta år, på att många barn är oförmögna eller ovilliga att avslöja sina erfarenheter trots att de är långvarigt utsatta för våld mellan föräldrarna. Detta kan förstärka känslor av isolering eller bryderi som vidmakthåller bevarandet av våldet som en familjehemlighet.

Att avslöjande var kopplat till våldets omfattning är väntat, då barn kan känna sig alltmer bedrövade, rädda och hjälplösa och därför tvingade att söka hjälp från betrodda individer i takt med att omfattningen av våldet i hemmet ökar. Om vi vill att barn ska anförtra sig redan innan våldet eskalerat, så behövs kanske, i synnerhet som nästan en tredjedel av deltagarna uppgav att de inte avslöjat våldet på grund av att det uppfattande det som inte "allvarligt eller fel", att kunskapen om riskfaktorer och vilken hjälp som finns tillgänglig för barn sprids.

Reflektioner över forskningens implikationer för yrkesverksamheter

Det är viktigt att hålla i minnet att många år hade förflutit för deltagarna i RESUMÉ-studien mellan våldet och konflikterna under barndomen och att de besvarade frågorna i studien som unga vuxna. Reflektioner över resultaten genererar frågor om hur tillförlitliga vuxnas rapporter om barndomsupplevelser egentligen kan vara. I synnerhet kan de resultat jag beskrivit i kapitlet ha präglats av att deltagarna som vuxna reflekterat över sina erfarenheter på sätt som barn generellt kanske inte gör, vilket kan begränsa de slutsatser som kan dras om dagens barn. Sådan reflektion manar till eftertanke om hur de berörda deltagarna i studien mådde som barn och hur dagens barn skulle besvara samma frågor. Detta inte minst eftersom de stödmeter som idag finns tillgängliga i många av Sveriges kommuner ännu inte hade utvecklats när studiens deltagare var barn. Det fanns också mindre medial uppmärksamhet på och samtal inom olika yrkesfält om vad våld mellan föräldrarna egentligen innebär för barn.

Gällande själva våldet finns det flera aspekter att uppmärksamma och reflektera över. En sådan är att det förmodligen, bland många som upplevde våld och konflikter mellan föräldrarna, förekom även andra problem under barndomen. Det kan exempelvis ha förekommit försummelse av barnets behov, våld mot andra personer såsom barnet själv, missbruk och/eller psykisk ohälsa. Man kan också tänka sig att några förlorade en förälder under barndomen på grund av våldsrelaterade eller andra skäl. Sådana erfarenheter kan förstås göra uppväxtvillkoren särskilt komplexa och svåra. Våldet kan också ha olika funktioner i olika familjer liksom olika innebörd för de barn som bevittnar det. Även om det bland deltagarna i studien finns delade erfarenheter av våld, så är det viktigt att överväga hur skillnader i barndomsupplevelser av våld mellan föräldrar bättre kan förstås och synliggöras i forskning och praktik.

Med dessa förbehåll ger resultaten som presenterats i det här kapitlet en mer nyanserad bild av barndomsupplevelser gällande föräldrars våld och konflikter i Sverige. Analyserna genererar exempelvis frågor om hur våld och barns våldsutsatthet och bevittnande ska definieras. Kapitlet har lyft frågan om i vilken utsträckning verbala konflikter ska ingå i en definition av våld. Jag vill också uppmäna till reflektion över i vilka situationer det är viktigt att fokusera på det fysiska våldet och i vilka situationer olika former av verbala och icke-verbala handlingar också ska ingå för en fullare förståelse av barns upplevelser. Dessutom kan såväl forskare som praktiker ofta bli tydligare med när vilka former av våld avses.

För att bäst skydda barns hälsa och välfärd är tidig upptäckt av exponering för våld och konflikter i hemmet viktig. Flera av resultaten som presenterats ovan är intressanta när det gäller samhällets möjligheter att identifiera våldsutsatthet bland barn. För det första kan det samband vi fann mellan våld i offentlig miljö och hur omfattande våldet var användas för att identifiera barn i särskilt behov av snabbt ingripande. Detta framstår som viktigt då förekomsten av offentligt våld är kopplat till barnens senare psykiska problem. För det andra rapporterade kvinnor att de upplevt större mängder våld och oftare. Därför bör kanske yrkesverksamma

överväga om sätten för att identifiera våldsutsatthet kan anpassas på något vis som motsvarar hur pojkar och flickor möjligen på något olika sätt uppmärksammar, tolkar och benämner våld och konflikter.

För det tredje indikerar resultaten också att det kan finnas behov av förbättringar inom den svenska socialtjänsten när det gäller möjligheterna för barn att avslöja våld mellan föräldrarna. Det var en utbredd uppfattning bland deltagarna som inte avslöjade sina upplevelser att ingenting ändå kan göras åt sådant våld. Det skulle kunna tyda på befintliga (eller upplevda) problem i tillgången till insatser för dessa familjer. I olika delar av landet behöver nya program och/eller sätt att nå ut till barn som upplever våld i hemmet utvecklas. Samtidigt svarade många av dem vars situation rapporterats till polis eller socialtjänst att problemen fortsatte, vilket också kan vara en indikation på att skyddet för unga som utsätts för sådant våld ännu inte är tillräckligt utvecklat – eller åtminstone inte var det när de som deltog i studien var barn.

Det är avslutningsvis viktigt att poängtera att även om vi fann en betydande risk för psykiska problem som vuxen kopplat till barndomsexponering för föräldrars våld och konflikter, så var de flesta av de svarande förskonade från sådant lidande som vuxen. Samtidigt var barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna särskilt bland kvinnorna förknippat med ohälsa i vuxen ålder. Idag är de flesta insatser för barn som upplevt föräldrarnas våld könsneutrala, men åldersspecifika. Resultaten som rapporterats i detta kapitel reser frågan om det kan vara rimligt att också utveckla och testa mer individuellt anpassade insatser. Det allra viktigaste torde dock vara att utveckla förebyggande insatser för att minska frekvensen av våld i hemmen, vilket skulle gynna hälsan och välbefinnandet för samtliga familjemedlemmar.

Denna studie finansierades av Socialstyrelsen. Slutsatserna är dock författarens egna.

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan
föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

Referenser

- Allen, C. T., Swan, S. C., & Raghavan, C. (2009). Gender symmetry, sexism, and intimate partner violence. *Journal of Interpersonal Violence*, 24, 1816–1834.
- Amnesty International. (2004). Men's violence against women in intimate relationships: An account of the situation in Sweden. Hämtad från <http://www.amnesty.se>
- Annerbäck, E. M., Wingren, G., Svedin, C. G., & Gustafsson, P. A. (2010). Prevalence and characteristics of child physical abuse in Sweden – findings from a population-based youth survey. *Acta Paediatrica*, 99(8), 1229–1236.
- Annerbäck, E.M., Sahlqvist, L., Svedin, C.G., Wingren, G., & Gustafsson, P.A. (2012). Child physical abuse and concurrence of other types of child abuse in Sweden – Associations with health and risk behaviors. *Child Abuse & Neglect*, 36(7-8), 585-595.
- Brå (2009) Våld mot kvinnor och män i nära relationer – våldets karaktär och offrens erfarenheter av kontakter med rättsväsendet. Brottsförebyggande rådets rapport 2009:12.
- Caetano, R., Ramisetty-Mikler, S., & Field, C. A. (2005). Unidirectional and bidirectional intimate partner violence among White, Black, and Hispanic couples in the United States. *Violence and Victims*, 20, 393–406.
- Cannon, E. A., Bonomi, A. E., Anderson, M. L., Rivara, F. P., & Thompson, R. S. (2010). Adult health and relationship outcomes among women with abuse experiences during childhood. *Violence and Victims*, 25, 291–305.
- Capaldi, D. M., Shortt, J. W., Kim, H. K., Wilson, J., Crosby, L., & Tucci, S. (2009). Official incidents of domestic violence: Types, injury, and associations with nonofficial couple aggression. *Violence and Victims*, 24, 502.
- Cater, Å. K., Andershed, A-K., & Andershed, H. (2014). Youth Victimization in Sweden: Prevalence, Characteristics and Relation to Mental Health and Behavioral Problems in Young Adulthood. *Child Abuse & Neglect*, 38(8), 1290–1302.
- Cater, Å. K., Miller, L. E., Howell, K. H., & Graham-Bermann, S. A. (in press). Childhood Exposure to Intimate Partner Violence (IPV) and Adult Health: Age, Gender and Violence Characteristics. *Journal of Family Violence*.
- Christensen, E. (1990). Børnekår – En undersøgelse af omsorgssvigt i relation til børn og unge i familier med hustrumishandling. *Nordisk Psykologi*, 31(42), 161–232.

- Cohen, J. A., Mannarino, A. P., & Iyengar, S. (2011). Community treatment of posttraumatic stress disorder for children exposed to intimate partner violence. *Archives of Pediatric and Adolescent Medicine*, 165(1), 16–21.
- Dube, S. R., Anda, R. F., Felitti, V. J., Edwards, V. J., & Williamson, D. F. (2002). Exposure to abuse, neglect, and household dysfunction among adults who witnessed intimate partner violence as children: Implications for health and social services. *Violence and Victims*, 17(1), 3–17.
- Edleson, J. L., Shin, N., & Johnson Armendariz, K. K. (2008). Measuring Children's Exposure to Domestic Violence: The Development and Testing of the Child Exposure to Domestic Violence (CEDV) Scale. *Children and Youth Services Review*, 30(5), 502–521.
- Fantuzzo, J., & Fusco, R. (2007). Children's direct sensory exposure to substantiated domestic violence crimes. *Violence and Victims*, 22, 158–171.
- FN:s Human Development Reports. (2013). *Gender Inequality Index*. United Nations Development Program. Hämtad från <http://hdr.undp.org>.
- Gover, A. R., Kaukinen, C., & Fox, K. A. (2008). The relationship between violence in the family of origin and dating violence among college students. *Journal of Interpersonal Violence*, 23, 1667–1693.
- Graham-Bermann, S. A., Kulkarni, M. R., & Kanukollu, S. N. (2011). Is disclosure therapeutic for children following exposure to traumatic violence? *Journal of Interpersonal Violence*, 26(5), 1056–1076.
- Hearn, J. (2002). Men's violence to women, gendered power and 'non-violent' institutions in: Eriksson, M., Nenola, A. & Nilsen, M. M. (Eds.) *Gender and violence in the Nordic countries*, Report from a conference in Køge, Denmark, 23–24 November 2001, København: Nordiska Ministerrådet, TemaNord 2002: 545.
- Howell, K. H., Cater, Å. K., Miller, L. E., & Graham-Bermann, S. A. (2014, e-published ahead of print 2014-11-10). The Process of Reporting and Receiving Support following Exposure to Intimate Partner Violence during Childhood. *Journal of Interpersonal Violence*.
- Hydén, M. (1995). *Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga*. Linköpings universitet.
- Jankowski M. K., Leitenberg, H., Henning, K., & Coffey, P. (1999). Inter-generational transmission of dating aggression as a function of witnessing only same sex parents vs. opposite sex parents vs. both parents as perpetrators of domestic violence. *Journal of Family Violence*, 14, 267–279.
- Janson, S., Jernbro, C., & Långberg, B. (2011). *Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige - en nationell kartläggning 2011*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Kapitel 16. Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna – unga vuxnas erfarenheter och hälsa

- Janson, S., Långberg, B., & Svensson, B. (2007). *Våld mot barn 2006-2007 – en nationell kartläggning*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstad universitet 2007:4.
- Johnson, R. M., Kotch, J. B., Catellier, D. J., Winsor, J. R., Dufort, V., Hunter, W., & Amaya-Jackson, L. (2002). Adverse behavioral and emotional outcomes from child abuse and witnessed violence. *Child Maltreatment*, 7, 179–186.
- Jonzon, R., Vung, N. D., Ringsberg, K. C., & Krantz, G. (2007). Violence against women in intimate relationships: Explanations and suggestions for interventions as perceived by healthcare workers, local leaders, and trusted community members in a northern district of Vietnam. *Scandinavian Journal of Public Health*, 35, 640–647.
- Jouriles, E. N., McDonald, R., Spiller, L., Norwood, W. D., Swank, P. R., Stephens, N., . . . Buzy, W. D. (2001). Reducing conduct problems among children of battered woman. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 69(5), 774–785.
- Kitzmann, K. M., Gaylord, N. K., Holt, A. R., & Kenny, E. D. (2003). Child witnesses to domestic violence: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71, 339.
- Lieberman, A. F., van Horn, P., & Ippen, C. G. (2005). Towards evidence-based treatment: Child–parent psychotherapy with preschoolers exposed to marital violence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 44(12), 1241–1248.
- Macy, R. J. (2007). Partner violence among women before, during, and after pregnancy: Multiple opportunities for intervention. *Women's Health Issues*, 17(5), 290.
- Miller, L. E., Cater, Å. K., Howell, K. H. & Graham-Bermann, S. A. (2014). Perpetration patterns and environmental contexts of IPV in Sweden: Relationships with adult mental health. *Child Abuse & Neglect*, 38(1), 147–158.
- Moylan, C.A., Herrenkohl, T.I., Sousa, C., Tajima, E.A., Herrenkohl, R.C., & Russo, M.J. (2010). The effects of child abuse and exposure to domestic violence on adolescent internalizing and externalizing behavior problems. *Journal of Family Violence*, 25(1), 53–63.
- Regeringen. (2007). *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*, Regeringens skrivelse 2007/08:39.
- Santana, M. C., Raj, A., Decker, M. R., Marche, A. L., & Silverman, J. G. (2006). Masculine gender roles associated with increased sexual risk and intimate partner violence perpetration among young adult men. *Journal of Urban Health*, 83, 575–585.

Stenson, K. (2002). *Men's violence against women: a challenge in antenatal care*. Uppsala: Uppsala universitet.

Street, A. E., & Arias, I. (2001). Psychological abuse and posttraumatic stress disorder in battered women: examining the roles of shame and guilt. *Violence and Victims*, 16, 65-78.

Weston, R., Temple, J. R., & Marshall, L. L. (2005). Gender symmetry and asymmetry in violent relationships: Patterns of mutuality among racially diverse women. *Sex Roles*, 53, 553-571.

Wolfe, D. A., Crooks, C. V., Lee, V., McIntyre-Smith, A., & Jaffe, P. G. (2003). The effects of children's exposure to domestic violence: A meta-analysis and critique. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 6, 171-186.

Att se barn som anhöriga

- Om relationer, interventioner och omsorgsansvar

Följande kapitel ingår i antologin och kan laddas ner var för sig på www.anhoriga.se

Barn är anhöriga

- 1 Att se barn som anhöriga, Elisabet Näsman, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist & Johanna Kihlgård
- 2 Barn som anhöriga - i skuggan av föräldrar med problem, Gunvor Andersson
- 3 Att betrakta barnen som anhöriga inom socialtjänsten, exemplet kontaktfamilj, Lotta Berg Eklundh
- 4 Varför såg ingen mig?- om oviljan att uppmärksamma det obekväma, Mikaela Starke

Hur många barn och hur går det för barnen?

- 5 Barn som anhöriga i vården –hur många är de?, Anders Hjern, Helio Adelino Manhica
- 6 Barn som anhöriga - hur går det i skolan?, Anders Hjern, Lisa Berg, Mikael Rostila, Bo Vinnerljung
- 7 Barn som förlorar en förälder: konsekvenser för hälsa och dödlighet, Mikael Rostila
- 8 Barns behov av information, råd och stöd när en förälder får vuxenpsykiatrisk vård - Hur efterföljs lagen i den kliniska vardagen?, Gisela Priebe, Maria Afzelius

Interventioner

- 9 Stöd riktat till barn vars förälder har en allvarlig fysisk sjukdom, Ulrika Järkestig Berggren, Elizabeth Hanson
- 10 Stöd till barn när en förälder avlider, Ann-Sofie Bergman, Elizabeth Hanson
- 11 Barn i familjer med alkoholproblem –kan ett webbaserat program hjälpa ungdomar?, Tobias Elgán, Helena Hansson, Nicklas Kartengren, Ulla Zetterlind
- 12 Stödgrupper för familjehemsplacerade barn och unga, Ulla Forinder, Yvonne Sjöblom, Agneta Rönn
- 13 Beardslees familjeintervention -en hälsofrämjande intervention för barn i riskmiljöer, Anita Cederström, Heljä Pihkala
- 14 Att vara ett syskon som närstående till ett barn med cancer, Margaretha Jenholt Nolbris

Våld i familjer

- 15 Barn som tvingas växa upp med våld mellan sina omsorgspersoner, Karin Grip, Ulf Axberg
- 16 Barndomsupplevelser av våld och konflikter mellan föräldrarna –unga vuxnas erfarenheter och hälsa, Åsa Källström Cater

Barn som omsorgsgivare

- 17 Barn som anhöriga, utsatta och omvårdare - två typexempel, Karin Alexanderson, Stina Fernqvist, Elisabet Näsman
- 18 Gestaltning av begreppet "unga omsorgsgivare" och politiskt gensvar: ett transnationellt perspektiv, Saul Becker

Nka: Barn som anhöriga

2015:6

ISBN 978-91-87731-26-6

www.anhoriga.se